



Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu, 74 (2024), 199-214.

Geliş/Received: 08.03.2024

Kabul/Accepted: 16.05.2024

DOI: 10.46955/ankuayd.1449259

(Araştırma Makalesi/Research Article)

I. DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÖNEMDE SYKES-PİCOT ANLAŞMASI KAYNAKLI SORUNLAR*

PROBLEMS ARISING FROM THE SYKES-PICOT AGREEMENT IN THE PERIOD AFTER WORLD WAR I

BİGE SÜKAN**

ÖZ

Doğu Sorunu (Şark Meselesi) adı altında XIX. yüzyılda ve XX. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunmasından başlayarak önce Avrupa'daki, daha sonra da tüm topraklarının paylaşılmasına yönelik politikalar izleyen İngiltere, Fransa ve Rusya, I. Dünya Savaşı sırasında, 1916'da imzaladıkları Sykes-Picot Anlaşması ile Anadolu ve Ortadoğu topraklarını kâğıt üzerinde paylaşmışlardır. Ne var ki, bu gizli paylaşım anlaşması, özellikle I. Dünya Savaşı sonrası dönemde gerek Anadolu'da gerekse Suriye, Irak ve Filistin'de çok önemli sorunların kaynağını oluşturmuştur.

I. Dünya Savaşı'nın galiplerinin Osmanlı İmparatorluğu'nu resmen paylaştıkları 10 Ağustos 1920 tarihli Sèvres Antlaşması'nın son taslağının hazırlandığı San Remo Konferansı'nda (18-26 Nisan 1920) Suriye, Irak ve Filistin mandalarının Fransa ve İngiltere'ye bırakılması, pek çok sorunu beraberinde getirmiş ve mandater devletleri yönetimleri altındaki bölgelerde önemli ayaklanmalarla karşı karşıya bırakmıştı. İngiltere ve Fransa, geleneksel "böl ve yönet" politikalarına karşın mandater olarak buldukları bu topraklarda huzuru sağlayamamışlar, özellikle Arap milliyetçiliği kaynaklı sorunlarla karşılaşan bu devletler sonunda bu yörelerden ya çekilmiş ya da bağımsızlık vermek zorunda kalmışlardır.

Anahtar Kelimeler: İngiliz-Fransız Sözleşmesi, Mezopotamya Petrolleri, Suriye Sorunu, Sykes-Picot Anlaşması, Turkish Petroleum Company.

ABSTRACT

During the XIX and early XX centuries, Britain, France, and Russia pursued a policy known as the "Eastern Question" which initially aimed to protect the territorial integrity of the Ottoman Empire. Later, the policy shifted towards sharing the empire's territories, first in Europe and then in all its territories. The Sykes-Picot Agreement, which signed in 1916 between Britain, France, and Russia, divided the Ottoman Empire's Anatolian and Middle Eastern territories on paper. However, the secret partition agreement became the source of significant problems, particularly in Anatolia, Syria, Iraq, and Palestine in the post-World War I period.

The Treaty of Sèvres, which the final draft of its was prepared at the San Remo Conference (April 18-26, 1920), officially partitioned the Ottoman Empire among the victors of World War I on August 10, 1920. At the San Remo Conference Syria, Iraq, and Palestine were mandated to France and Britain. This caused significant problems and leading to major uprisings in the territories under their rule. Despite employing traditional 'divide and rule' policies, Britain and France were unable to maintain peace in their mandatory territories. They faced problems on which especially arising from Arab nationalism, ultimately led to their withdrawal or were forced to grant the independence to these states.

Keywords: The Anglo-French Agreement, Mesopotamian Oils, The Syrian Question, The Sykes-Picot Agreement, Turkish Petroleum Company.

* Bu çalışma, Türk Tarih Kurumu tarafından 12-15 Kasım 2015 tarihlerinde İzmir'de düzenlenen Uluslararası I. Dünya Savaşı Sempozyumu'nda sunulan ancak Kurum tarafından sempozyum kitabı yayınlanmamış olan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, bigesukan@ymail.com, ORCID: 0000-0002-1997-138X.

Extended Abstract

Britain, France, and Russia, had divided the Ottoman territories on paper through the signing of triple and quadruple secret partition agreements during the First World War, and Italy was included in this arrangement when necessary. Thus, they delineated the territories and spheres of influence they in Anatolia and the Middle East would they emerge victorious in the war. The Sykes-Picot Agreement, which emerged as a result of the documents exchanged between Britain, France, and Russia in April and May 1916, is of great importance both in terms of the division of Anatolia and the Middle East and the problems that would arise in these regions in the future. In our article, the consequences of the Sykes-Picot Agreement, which represents one of the most significant indications of Western imperialist policies, will be examined. The problems which bring The Sykes Picot agreements after the First World War, will draw upon a range of sources, including French archival documents and local and foreign second-hand sources.

The secret partition agreements, which signed during the First World War, would prove to be of crucial importance in the occupations that were necessary for the victorious Allied Powers to officially take possession of the territories that they had shared on paper. Consequently the occupations in a manner that is "more or less" consistent with the aforementioned agreements. However, there would be problems if does not obeying these agreements. One of the most significant problems was the British occupation that commenced following the Armistice of Mudros. In November 1918, the British occupied Mosul and Iskenderun. In January, February, and March 1919, they occupied Antep, Marash, and Urfa. In January 1919, administration of the French-occupied areas handed to the French and the military control to the British. As a result, the Çukurova region came under "joint occupation".

The British military forces promptly occupied Mosul following the Armistice of Mudros, with the objective of safeguarding the region where their oil interests were situated. On the other hand, they also occupied Antep, Urfa, and Maraş with the intention of using a trump card these territories against Mosul. The British occupation of these regions has resulted a deterioration between France and Britain. The issue could be resolved through a secret agreement between France and Britain on September 15, 1919. This agreement stipulated that Britain would withdraw from Syria and Cilicia (Adana Province), as well as Ayntab, Urfa, Marash, and hand over these regions to France which were belongs to French according to the Sykes-Picot Agreement. In return, France would cede Mosul to Britain. Accordingly, the Britain handed over Urfa, Maraş, and Antep to France by the end of October 1919, in exchange for Mosul..

Syria was as important as Antep, Urfa, and Maraş for France. France, particularly since the second half of the 19th century, had sought to set up its influence in the region and planned to achieve its ambitions in Syria through the Sykes-Picot Agreement. But the British settlement in Syria at the end of World War I, thwarted France's strategic objectives, however the Anglo-French Agreement signed on September 15, 1919, sparked off France to settle in Syria. Nevertheless when General Gouraud assumed command of Allenby's forces in November 1919, Faisal commenced instigating unrest. During the First World War, the Allied Powers had pledged to establish an Arab Confederation, which would have included Syria, in order to provide the support of Hussein, the Sharif of Mecca. However, Faisal's requests for assistance from the British were unsuccessful. In addition, the independence of Syria was declared on March 8, 1920, and Faisal's kingdom on March 20, 1920, although the mandate of Syria and Lebanon was ultimately granted to France at the San Remo Conference on April 24, 1920. The Syrians' disappointment led them to engage in conflict with the French. In response to these uprisings, General Gouraud deposed Faisal from his throne. After assuming control of Syria, France intended to disrupt the unity of the Arab opposition, divided the country into two entities and separated Lebanon from Syria. This further incensed the Arabs. Although France granted Lebanon "pseudo-independence" in 1926 and Syria "pseudo-independence" in 1930, declaring both as republics, the nationalist struggle against the French in these territories would not end. In the end, France would be forced to withdraw from these two countries after 1946

At the San Remo Conference, Iraq was mandated to British. Furthermore, the Mosul region was accepted as Britain's sphere of influence by amending the Sykes-Picot Agreement. The British mandate of Iraq was not without its difficulties. At the expiry of Ottoman rule, Iraq was characterized by conflicts between Shiites and Sunnis, rural and urban populations, Arabs and minorities, all of them had an attitude against to the British mandate. Recognizing that it would be untenable to maintain the mandate administration in this country for an extended period, Britain transferred Emir Faisal, who had been deposed from the Syrian kingdom by the French,

to the Iraqi kingdom in 1921. Consequently, Britain relinquished its mandate in Iraq due to the challenges posed by Iraqi nationalist and sought to establish a new framework for its relations with the country through the conclusion of agreements. Britain gave full independence to Iraq in 1930.

The Sykes-Picot Agreement also established the framework for the Palestine Question. While the agreement initially proposed an international status for Palestine, it was subsequently amended at the San Remo Conference, resulting in Palestine being mandated to the British along with Jordan and Iraq. Nevertheless, the British seizure of the Palestine mandate at the San Remo Conference, on the one hand, and its tolerance of Jewish immigration to Palestine, on the other, provoked a strong reaction among the Arabs, leading to armed conflicts between Arabs and Jews (1921-1939). In order to find a solution to the situation in Palestine and to ensure the coexistence of Arabs and Jews, Britain put forward some plans for Palestine between 1930-1939. However, despite these efforts, no concrete results were obtained.

As it can be seen, Britain and France, who had previously separated Syria, Iraq, and Palestine from the Ottoman Empire and established mandates on these territories, were ultimately unable to maintain peace in these regions despite their traditional "divide and rule" policies. They faced problems on which especially arising from Arab nationalism, ultimately led to their withdrawal or were forced to grant the independence to these states.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu, XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren, Sanayi Devrimi'ni tamamlamış, dolayısıyla yeni pazar ve hammadde kaynağı arayışına çıkmış Batılı devletlerin rekabetine sahne olmuştu. Şöyle ki, bölgenin jeopolitik ve stratejik konumunun yanı sıra toprakaltı ve toprak üstü zenginliklerinin cazibesine kapılan Batılı güçler, imparatorluğun içine düştüğü ekonomik ve siyasi zor durumdan da yararlanarak gerek ticaret sözleşmeleriyle gerek borç politikalarıyla ve sermaye yatırımlarıyla Osmanlı topraklarında söz sahibi olmuşlardı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda I. Dünya Savaşı'ndan önce Fransız, Alman ve İngiliz sermayeleri egemendi. Yabancı sermaye hareketi dış borçlanmalar ve yatırımlar yoluyla gerçekleşmişti. Savaştan önce Fransız sermayesi %59,28 oranında bir payla birinci sırada yer alırken, Alman sermayesi %26,04, İngiliz sermayesi ise %14,68 oranında bir payla onu izlemişlerdi. Dış borçlanmalar yoluyla gelen yabancı sermaye içinde Fransa yine başı çekiyordu. Şöyle ki, I. Dünya Savaşı'ndan önce Osmanlı dış borçlarında Fransa'nın payı % 59,01 iken, Almanya %22,10, İngiltere %14,45 oranında bir paya sahiptiler. I. Dünya Savaşı öncesi yabancı sermaye yatırımlarında ise, Fransız özel şirketlerinin payı %50,58, Alman şirketlerinin payı %35,06, İngiliz şirketlerinin payı da %14,36 idi.¹

Bölge ile olan çıkarları nedeniyle derin bir rekabet içine giren İngiltere, Fransa ve Rusya, Doğu Sorunu (Şark Meselesi) adı altında XIX. yüzyılda ve XX. yüzyıl başlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunmasından başlayarak önce Avrupa'daki, daha sonra da tüm topraklarının paylaşılmasına yönelik politikalar izlediler. I. Dünya Savaşı sırasında ise yeri gelince İtalya'yı da aralarına alarak yaptıkları üçlü ve dörtlü gizli paylaşım anlaşmalarıyla Osmanlı topraklarını kâğıt üzerinde paylaştılar. Böylece Anadolu ve Ortadoğu'da sahip olacakları toprakları ve çıkar bölgelerini belirlediler. Şöyle ki, İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki nota teatisi sonucunda 18 Mart 1915'te İstanbul Anlaşması kesinleşirken, 26 Nisan 1915'te Londra'da İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya arasında gizli bir anlaşma imzalanmıştır. İngiltere, Fransa ve Rusya arasında 26 Nisan, 9 Mayıs ve 16 Mayıs 1916 tarihlerinde teati edilen belgeler sonucunda ise Sykes-Picot Anlaşması ortaya çıkmış, 17 Nisan 1917'de bu kez İngiltere, Fransa ve İtalya arasında Saint Jean de Maurienne Anlaşması imzalanmıştır. Ancak tüm bu gizli paylaşım anlaşmaları, 1917 Ekimi'nde iktidara gelen Bolşevikler tarafından Çarlık rejiminin emperyalist oyunlarını deşifre etmek amacıyla yayınlandılar.² Böylece paylaşım anlaşmaları bütün gizliliklerini yitirirken, Batılı ülkelerin Osmanlı topraklarına yönelik gizli emelleri de dünya kamuoyunun gözleri önüne serilmiş oldu.

¹ Ministère des Affaires Etrangères (Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivi, bundan sonra MAE), Série E Levant Turquie, Vol. 169, Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransız Çıkarları Topluluğu Başkanı M. Boissière'den Fransız Dışişleri Bakanı'na "İmportance respective des capitaux français, anglais et allemands engagés en Turquie" başlıklı, 30 Mayıs 1919 tarihli memorandum, 91-92.

² Yuluğ Tekin Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1986, 17-21; Osman Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay, 1981, LIV-LXVI.

1- Sykes-Picot Anlaşması

İtilaf Devletleri, savaşı kazandıkları takdirde Trakya ve Anadolu'da Çarlık Rusyası'na ve İtalya'ya bırakılacak toprakları 18 Mart 1915 tarihli İstanbul ve 26 Nisan 1915 tarihli Londra Anlaşmalarıyla belirlemişlerdi.³ Dolayısıyla Rusya ve İtalya'nın özlemlerini yerine getiren İngiltere ve Fransa, bu kez Ortadoğu'da kendi çıkar bölgelerini ve sahip olacakları toprakları belirleyeceklerdi. Ne var ki, bu politika İtalya'dan saklı olarak yürütülürken, Rusya'nın onayını zorunlu kılıyordu. Bunun için de İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Mark Sykes ve Fransız meslektaşı Georges Picot, Mart 1916'da Petrograd'a giderek anlaşma taslağını Ruslara gösterdiler. Rusya ise, İngiltere ve Fransa'nın isteklerini ancak Erzurum, Trabzon, Bitlis illeri ile Muş, Siirt ve Türk-İran sınırını içeren kuşağın kendisine verilmesi karşılığında onayladı.⁴ Böylece Osmanlı topraklarının paylaşımında bu kez Rusya'nın Doğu Anadolu'da istediği topraklar belirlenmiş oldu.

Rus Dışişleri Bakanı Sazanof'un Petrograd'daki Fransız Büyükelçisi Paléologue'a gönderdiği 26 Nisan 1916 tarihli mektup ve aynı tarihte Paléologue'un Rus Dışişleri Bakanı'na bu mektubu olduğu gibi yineleyen yanıtı, Rusya'nın bazı koşullar altında, bir Arap Devleti ya da bir Arap Devletleri Konfederasyonu'nun kurulması ve Arapların işbirliğinin sağlanması kaydıyla, Suriye, Kilikya ve Mezopotamya topraklarının bölüşülmesi hakkında Büyük Britanya ve Fransa arasında yapılan düzenlemeyi kabul ettiğini belgeliyordu. Fransa'nın Londra Büyükelçisi Paul Cambon ise, 9 Mayıs 1916 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'e gönderdiği mektupta, hükümetinin bir Arap Devleti ya da bir Arap Devletleri Konfederasyonu'nun kurulmasını kolaylaştırmak yoluyla Arapları Türkiye'den ayırmaya çalışmanın gereği olarak görüşmelere giriştiğini vurgulayarak, gerek Londra gerekse Petrograd görüşmeleri sonucunda, Sir Mark Sykes ile Georges Picot arasında saptanan haritalarla varılan anlaşmaları kabul ettiklerini bildirmiştir. Sir Edward Grey tarafından 16 Mayıs 1916'da Cambon'a verilen uzun yanıtın başlangıcı da şöyleydi: "...Majestelerinin Hükümetinin... Arapların işbirliği elde edilmiş olmak ve Arapların koşulları yerine getirip, Homs, Hama, Halep ve Şam kentlerinin kendilerine sağlanmış olması kaydı ile şimdi varılmış olan düzenlemeyi kabule hazır olduğunu bildirmekle onur duyarım." İşte İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'in "gizli" ibareli bu uzun yanıtı, Sykes-Picot Anlaşması adı ile anılan yazışmaların temel belgesini oluşturmuştur.⁵

Sonuçta Sykes-Picot Anlaşması mektup alışverişi biçiminde ve birkaç aylık bir dönemde oluşmuştu. Esas olarak 26 Nisan, 9 Mayıs ve 16 Mayıs 1916 tarihlerinde teati edilen belgeler sonucunda ortaya çıkan bu anlaşma⁶ ile Osmanlı'nın Anadolu ve Ortadoğu toprakları İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusyası tarafından paylaşılmıştır. Ancak işin ilginç yanı, İtilaf Devletleri'nin bu anlaşmada savaş sırasında kullandıkları Ermenilere ne Doğu Anadolu'da ne de Çukurova'da toprak vermemiş olmalarıdır.

Ana hatlarıyla Sykes-Picot Anlaşması'nın içeriği şöyleydi: Fransa, Suriye kıyıları ve hinterlandı ile birlikte Kilikya (Çukurova), ayrıca Kayseri dışarıda kalmak koşuluyla Sivas, Elazığ, Maraş, Antep ve Mardin'i elde ediyor, Halep-Şam-Musul üçgeni ise Fransız nüfuz bölgesi oluyordu. İngiltere, Basra'dan Bağdat'a kadar tüm Güney Mezopotamya'ya sahip olurken, bunun dışındaki yörelerde nüfuz bölgesi kuruyordu. Diğer yandan gerek Fransız gerek İngiliz nüfuz bölgelerinde ilerde tek bir Arap Devleti veya bir Arap Konfederasyonu kurulacaktı. Filistin için de uluslararası bir statü öngörülmüştü. İskenderun açık liman ilan edilirken, Akka ve Hayfa limanları da

³ İngiltere, Fransa ve Rusya, 18 Mart 1915'te imzaladıkları İstanbul Anlaşması ile Boğazlar, Marmara Denizi, Gelibolu Yarımadası, Enez-Midye hattına kadar Trakya, İmroz, Bozcaada ve Sakarya Irmağı'na kadar Kocaeli Yarımadası'nın Rusya'ya verilmesini kabul ettiler. İngiltere, Fransa ve Rusya, savaşta İtalya'yı kendi saflarına çekebilmek amacıyla 26 Nisan 1915'de Londra'da İtalya ile bir gizli anlaşma yaptılar ve bu anlaşma ile İtalya'nın Akdeniz bölgesindeki çıkarlarını tanıyarak savaş kazanıldığı takdirde İtalya'nın Antalya yöresinde kendisine düşen payı almasını onayladılar. Bu anlaşma hemen etkisini göstermiş, 1915 Mayıs'ı sonunda Almanya ve Avusturya'ya karşı savaşa giren İtalya 20 Ağustos 1915'te de Bab-ı Ali'ye savaş ilan etmişti. Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun*, 17-19.

⁴ Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun*, 19.

⁵ Olcay, *Sevres Andlaşmasına*, LVIII-LX.

⁶ Her ne kadar 23 Mayıs 1916'da Sir Edward Grey'den Londra'daki Rus Büyükelçisi Kont Benckendorff'a, 25 Ağustos 1916'da Cambon'dan Grey'e, 1 Eylül 1916'da Kont Benckendorff'dan Grey'e ve 23 Ekim 1916'da Grey'den Kont Benckendorff'a gönderilen mektuplar bulunsu da İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılan anlaşmaya esas olarak 26 Nisan, 9 Mayıs ve 16 Mayıs 1916 tarihlerinde teati edilen mektuplar temel oluşturmuştur. Olcay, *Sevres Antlaşmasına*, LX-LXII. A.J. Toynbee, Mayıs 1916'da kesinleşen Üçlü Anlaşma'nın yanlış olarak Sykes-Picot Anlaşması adını aldığı iddia etmektedir. Arnold J. Toynbee, *The Western Question in Greece and Turkey*, Constable, London :1922, 48-57'den aktaran Olcay, *Sevres Andlaşmasına*, LXII.

İngilizlere verilecekti. Rusya ise, İngiltere ve Fransa'nın bu isteklerini ancak Erzurum, Trabzon, Bitlis, Muş, Siirt ve Türk-İran sınırını içeren kuşağın kendisine verilmesi karşılığında kabul etmişti.⁷

Sykes-Picot Anlaşması genel olarak değerlendirildiğinde özellikle şu noktalar dikkati çekmektedir: Bu anlaşmada Fransa'nın payı büyümüştür. Zira İngiltere'nin büyük olasılıkla Rusya ile ortak bir sınıra sahip olmak istemeyerek Musul'u Fransa'ya bıraktığı söylenebilir. Böylece Fransız bölgesi İran'a kadar uzanmış oluyordu. Diğer yandan Türklerin bulunduğu Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmının Ruslar tarafından işgali Müttefiklerin işine geliyordu. Öyle ki, bu bölgeyi ele geçiren Rusya jandarma görevi üstlenecekti. Bunların dışında üç müttefik devletin İtalya'ya karşı hiç olmazsa belli bir döneme kadar sürecek güvensizliği bu anlaşmanın bildirilmesine engel olacaktı. Sonuçta, bu gizli anlaşma, Müttefik devletlere gerek ekonomik gerekse toprak kazancı bakımından yararlar sağlaması açısından açık bir emperyalist özelliğe sahipti.⁸

Doğu Sorunu adı altında Osmanlı topraklarını paylaşmak isteyen Batılı Devletlere I. Dünya Savaşı sırasında aradıkları fırsatı kâğıt üstünde de olsa veren gizli paylaşım anlaşmalarından Sykes-Picot Anlaşması, esasında bu devletlerin emperyalist politikalarının en iyi göstergelerinden biriydi.

2- Saint Jean de Maurienne Anlaşması

Sykes-Picot Anlaşması her ne kadar İtalyanlardan gizlenmek istenmiş olsa da 1917 başında Roma durumun farkına varmıştı. Öyle ki, İtalya, 26 Nisan 1915 tarihli Londra Anlaşması uyarınca Anadolu'da ilke olarak kendisine verilmesi onaylanan toprakların kesinlikle belirlenmesini istiyordu. O sırada Selanik cephesine İtalyan birliklerini de yöneltmek isteyen Fransa ve İngiltere'nin ise bu isteğe uymaktan başka çaresi kalmamıştı. Sonuç olarak İngiltere ve Fransa, 17 Nisan 1917'de İtalya ile imzaladıkları Saint Jean de Maurienne Anlaşması'nda Antalya, Menteşe Sancağı, Konya ilinin büyük bir kısmını ve İzmir'i İtalya'ya vermişler, İzmir'in kuzeyinde ise bir İtalyan nüfuz bölgesinin kurulmasını kabul etmişlerdi. Ancak bu anlaşma her ne kadar Rusya'nın onayını gerektirse de 1917 Martı'nda devrim sürecine giren bu ülkenin Saint Jean de Maurienne Konferansı'nda temsil edilmesine olanak yoktu. Kaldı ki, Kerenski Hükümeti de Çarlık politikasının savaş amaçlarına sıkı sıkı sarılarak, 18 Mart 1915 tarihli İstanbul Anlaşması'nın yürürlüğe girmesi özlemi içinde, Boğazların altında İtalya'nın komşu olarak bulunmasını kabul etmek eğiliminde değildi.⁹

Esasında Saint Jean de Maurienne'de toplanarak gerek savaş amaçları konusunda gerekse Küçük Asya (Anadolu)'daki İtalyan istemleri hakkında anlaşmaya varan İngiltere, Fransa ve İtalya, Saint Jean de Maurienne Anlaşması'nı Sykes-Picot Anlaşması'nı temel alarak ve İtalya'nın eklenmesi suretiyle düzenlemişlerdi.¹⁰ Diğer yandan, Saint Jean de Maurienne Anlaşması'nda Fransa ve İngiltere'nin İtalya'ya karşı, arkasından yaptıklarının karşılığını ödeme eğiliminin bulunduğu söylenebilir.¹¹ Görüldüğü üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nda çok önemli ekonomik, siyasi ve kültürel çıkarları bulunan, İtilaf Devletleri'nin önde gelen üyelerinden İngiltere ve Fransa, bu kez İtalya'yı da aralarına alarak I. Dünya Savaşı'ndan galip çıktıkları takdirde sahip olacakları toprakları ve çıkar bölgelerini belirlemişlerdi.

⁷ Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun*, 19-20. Osman Olcay, "Sevres Andlaşmasına Doğru" başlıklı eserinde İngiltere, Fransa ve İtalya başbakanlarının 19 Nisan 1917'de Saint Jean de Maurienne'de toplanarak gerek savaş amaçları konusunda gerekse Küçük Asya (Anadolu)'daki İtalyan istemleri hakkında anlaşmaya vardıklarını, Saint Jean de Maurienne anlaşması metninin İngiltere, Fransa ve İtalya arasında teati edilen mektuplarla ortaya çıktığını belirtmektedir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra toplanan Paris Barış Konferansı'nda ise Lloyd George anlaşmanın geçerliliğinin kalmadığını, buna neden olarak ise Rusya'nın da kabul etmesi koşulunun yerine getirilemediğini, ayrıca İtalya'nın Türkiye'ye karşı savaşta önemli katkısının bulunmadığını söylemiştir. Olcay, *Sevres Andlaşmasına*, LXIII-LXV.

⁸ Fransız Senatosu'nda Victor Bérard'ın 28 Temmuz 1920 tarihli nutku, *l'Asie Française* (Temmuz-Ağustos 1920), 277-278'den aktaran Reşat Sagay, *XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yay., 1972, 134-135.

⁹ Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun*, 20. Saint Jean de Maurienne Anlaşması sadece İtalya'dan değil Kral Hüseyin'den de gizlenmişti. Olcay, *Sevres Andlaşmasına*, LXII.

¹⁰ 18 Ağustos 1917'de Londra'daki İtalyan Büyükelçisi'nin İngiltere Dışişleri Bakanı B. Balfour'a yazdığı mektupta, Rusların da kabul etmesi koşuluyla İtalyan Hükümeti'nin 9 ve 16 Mayıs 1916 tarihli Fransız-İngiliz anlaşmalarının 1. ve 2. Maddelerindeki hükümleri kabul ettiği belirtilmiştir. Olcay, *Sevres Andlaşmasına*, LXIV. 1. Maddede, İngiliz (A) ve Fransız(B) nüfuz bölgelerinde bağımsız bir Arap Devleti ya da Devletler Konfederasyonu'nu tanımaya ve korumaya Fransa ve Büyük Britanya'nın hazır olduğu belirtilmektedir. A bölgesinde Fransa, B bölgesinde İngiltere, girişimlerde bulunmak ve yerel borçlanmaya gitmekte önceliğe sahip olacaklardır. 2. Maddede, mavi bölgede Fransa, kırmızı bölgede İngiltere, doğrudan doğruya ya da dolaylı yönetim veya denetimi kurmak hakkına sahip olacaklardır. Olcay, *Sevres Andlaşmasına*, LVIII-LIX.

¹¹ Saint Jean de Maurienne'in ötesinde İngiltere, Fransa, İtalya arasında asıl üçlü çözüm, 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevri Barış Antlaşması'na koşut olarak İngiltere, Fransa ve İtalya arasında imzalanan Üçlü Anlaşma (Üçlü Sözleşme) ile sağlanmıştır. Son taslağı 23 Nisan 1920'de San Remo Konferansı'nda hazırlanan bu anlaşmada, Güney Anadolu İtalyan, Kilikya ile Suriye sınırı üzerindeki Ceziret-ül İbn Ömer'e kadar uzanan bölge ise Fransız ekonomik nüfuz bölgeleri olarak belirlenmişti. Olcay, *Sevres Andlaşmasına*, LXII, 542-545.

Saint Jean de Maurienne Anlaşması ile İtalya emeline kavuşmuştu. Fakat Avrupa'daki siyasi durum son derece karışıktı. 1917 Ekimi'ndeki Bolşevik ihtilali Rusya ile müttefikleri arasındaki son bağı koparmıştı ve Rusya, İttifak Devletleri ile 3 Mart 1918 tarihli Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzalamıştı. Rusya artık İtilaf Devletleri blokuna dahil değildir ve Rusların bu şekilde ortadan çekilmesi, paylaşım anlaşmalarının geleceği açısından çok önemli sonuçlara yol açacaktır. Osmanlı Devleti teorik olarak parçalanmış ve paylaşılmıştı. Artık İtilaf Devletleri'nin galibiyeti bekleniyordu. Bu galibiyet elde edilince "Şark Meselesi" kesinlikle halledilecek ve Osmanlı İmparatorluğu ortadan kalkacaktı.¹²

İşte I. Dünya Savaşı sırasında imzalanan gizli paylaşım anlaşmaları, savaştan galip çıkan İtilaf Devletleri'nin kâğıt üzerinde paylaştıkları topraklara resmen sahip olmaları için gerekli olan işgal eylemlerinde çok önemli rol oynayacaktı. Dolayısıyla işgaller "aşağı yukarı" bu paylaşım anlaşmaları doğrultusunda gerçekleşecek, ancak bu anlaşmalara riayet edilmediği durumlarda da sorunlar ortaya çıkacaktı.

3- Mondros Mütarekesi Sonrası İngiliz, Fransız İşgalleri ve Sorunlar

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi, I. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan devletlerin Türk topraklarını işgal etmeleri için yasal zemin hazırlamıştı. Mondros Mütarekesi'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte İtilaf Devletleri yıllardır bekledikleri fırsata kavuştular ve hiç zaman kaybetmeden işgal eylemlerini başlattılar. 11 Aralık 1918'de Fransız subaylarının yönetiminde 400 kişilik yerli Ermeni'den Kurulu bir Fransız taburu Dörtyol'a, 17 Aralık 1918'de Yarbay Romieu komutasında yine çoğu Ermeni olmak üzere 1500 Fransız askeri Mersin'e girdi. Bu kuvvetten ayrılan müfrezeler Tarsus'u ve Adana'yı işgal ettiler. Böylece Fransızlar Mersin, Tarsus, Yenice, Adana, Pozantı, Ceyhan, Toprakkale, Bahçe ve İslahiye'ye yerleşmiş oldular. Fransızlar Adana bölgesini işgal eder etmez beraberlerinde getirdikleri Ermeni alayının dışında bölgede bulunan ve I. Dünya Savaşı'nda göç edip sonradan geri dönen Ermenileri de silahlandırarak Türklere karşı kullandılar.¹³

İngilizler ise, Mondros Mütarekesi'nin hemen ertesinde, 8 Kasım 1918'de Musul'u, 9 Kasım'da da İskenderun'u işgal ettiler. 1 Ocak 1919'da Antep, 22 Şubat 1919'da Maraş, 24 Mart 1919'da ise Urfa yine İngilizler tarafından işgal edildi.¹⁴ Diğer yandan Ocak 1919'da Fransız işgali altındaki yerlerin mülki yönetimi Fransızlara, askeri kontrolü ise İngilizlere bırakıldı. Böylece Fransızların Kilikya olarak adlandırdıkları Çukurova bölgesi, yaklaşık bir yıl İngilizlerle "ortak işgal dönemi" yaşamış oldu.¹⁵

İngilizler esasında petrol çıkarılarının bulunduğu bölgeyi garanti altına almak için Mondros Mütarekesi'nin hemen ertesinde Musul'u işgal etmişlerdi. Diğer yandan Musul'a karşı koz olarak kullanmak amacıyla Antep, Urfa ve Maraş'ı da işgalleri altına almışlardı. Doğal olarak İngilizlerin bu işgal eylemleri Fransa ile İngiltere arasında sorun yaratmıştır. Zira İngiltere tarafından işgal edilen bu bölgeler Sykes-Picot Anlaşması'na göre Fransa'ya aittir. Şöyle ki, Sykes-Picot gizli paylaşım anlaşmasında Kilikya'nın yanı sıra Antep, Urfa ve Maraş Fransa'ya bırakılmış, Halep-Şam-Musul üçgeni ise Fransız nüfuz bölgesi olarak belirlenmişti.

Gerçekte İngiliz Hükümeti, petrol politikası açısından uzun vadede geniş kaynaklara ihtiyaç duyması ve Musul'un zengin yataklara sahip olması nedeniyle 1916 yazında aldığı bir kararla Irak cephesini Bağdat'a değil, Musul'a taşıma kararı almış ve bu politikanın bir sonucu olarak Sykes-Picot Anlaşması'nın Fransızlara ilişkin hükmünü

¹² Sagay, *XIX. ve XX. Yüzyıllarda*, 137. Margaret Mac Millan, Bolşevik Hükümeti'nin İttifak güçleriyle barış imzalama kararının Sykes-Picot Anlaşması'nı fiilen geçersiz kıldığı iddia etmektedir. Margaret Mac Millan, *Paris 1919*, Çev. Belkıs Dişbudak, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2001, 368.

¹³ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yay., 1962, 63-64; Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, IV. Cilt, Güney Cephesi*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009, 51-52. Fransız Savaş Bakanlığı, 15 Kasım 1916 tarihinde, Fransız bayrağı altında savaş süresince Asya Türkiye'sinde kullanılmak üzere, Osmanlı kökenli gönüllülerden oluşan bir Légion d'Orient'in (Doğu Lejyonu'nun) Kıbrıs'ta kurulması yönünde karar almıştı. Fransız Savaş Bakanlığı, para karşılığı Fransız çıkarılarını koruyacak olan bu alayın tüm masraflarını karşılayacağı gibi aynı zamanda silahlanmasını da sağlayacaktı. MAE, Correspondance politique et commerciale (CPC)1897-1918, Guerre 1914-1918 Turquie, Légion d'Orient, Vol.890, Fransız Savaş Bakanlığı'nın 15.11.1916 tarihli kararı, s.220. İngiliz hükümeti de Fransızların yönetiminde Kıbrıs'ın Doğu'sunda veya Kuzey'inde bir Ermeni birliğinin kurulmasına olur vermişti. MAE, CPC 1897-1918, Guerre 1914-1918 Turquie, Légion d'Orient, Vol.890, Fransız Savaş Bakanı'nın Fransız Dışişleri Bakanı'na 23.9.1916 tarihli telgrafı, s. 152. Doğu Lejyonu kampı ise, adanın doğu kıyısında, Magosa'nın 24 km kuzeyinde kurulmuştur. MAE, CPC 1897 à 1918, Guerre 1914-1918 Turquie, Légion d'Orient, Vol. 890, Fransız Savaş Bakanı'ndan Fransız Başbakanı ve Dışişleri Bakanı'na Paris, 25.11.1916 tarihli çok acele, gizli yazı, 216.

¹⁴ Bıyıklıoğlu, *Mondros Mütarekesi*, 105-106.

¹⁵ Fransızlar tarafından 11 Aralık 1918'de Çukurova bölgesinde başlatılan işgal hareketi ile birlikte özellikle Ermeni lejyonlarının kötü davranışlarından ötürü İskenderun, Belen, Dörtyol bölgesinde çarpışmalar başlamış ve bu olaylar karşısında Kırıkhan-Kilis bölgesi de dâhil olmak üzere Türkler çete savaşına girişmişlerdi. Bunun üzerine Başkomutan General Allenby, Fransız işgalinde bulunan yerleri ikiye ayırarak mülki yönetimi Fransızlara, askeri kontrolü ise İngilizlere bırakmıştı. Kasım Ener, *Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi*, Ankara: Türkiye Kuvayı Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti Yay., 1970, 30.

bozacak girişimlerde bulunmuştu.¹⁶ Diğer yandan Fransız devlet adamları, 1917 yılında Fransa'nın karşı karşıya kaldığı petrol krizi nedeniyle yeni çözüm arayışlarına yönelmişler ve bu çerçevede, Avrupa'da ortak bir petrol politikasının oluşturulması amacıyla Kasım 1918'den itibaren müttefikleri nezdinde girişimlerde bulunmuşlardı. İngilizlerin de petrol alanındaki bu işbirliğine sıcak bakmaları sonucunda, Aralık 1918'de İngiltere Başbakanı Lloyd George ve Fransa Başbakanı Clémenceau bir araya gelerek hiç kimseye danışmadan 1916 tarihli Sykes-Picot Anlaşması'nda değişiklik yapmaya karar vermişlerdi. Bu değişikliğe göre Fransa, Musul'u İngiltere'ye bırakacak, karşılığında ise Deutsche Bank'ın Mezopotamya petrolerini çıkarmak ve işletmek amacıyla kurulmuş olan Turkish Petroleum Company'deki %25 hissesini devralacak, dolayısıyla Musul petrolerinden payını almış olacaktı. Bunun dışında manda sistemi kurulduğu takdirde Şam, Halep, Beyrut ve İskenderun Fransız mandasıyla yönetilecekti.¹⁷ Aralık 1918'de Sykes-Picot Anlaşması'nda değişiklikler yapılırken Başbakan Lloyd George, Başbakan Clémenceau'dan sadece Musul'un Fransız nüfuz bölgesinden İngiliz nüfuz bölgesine aktarılmasını sözlü olarak kabul etmesini sağlamamıştı. Bunun dışında, Filistin'in uluslararası yönetim altında değil, İngiliz yönetimi altında olması da Clémenceau'nun Lloyd George'a sözlü olarak verdiği bir ödün olmuştu.¹⁸

Daha önce de belirtildiği üzere, İngiltere ve Fransa başbakanları arasında gerçekleşen yarı resmi nitelikteki bu görüşmeden önce, yani 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nin hemen ertesinde İngiltere Musul'u işgal etmişti. Musul'a karşı pazarlık konusu yapmak amacıyla da daha sonra Antep, Maraş ve Urfa'yı işgali altına almıştı. İşte bu işgaller nedeniyle İngiltere'nin Fransa ile yaşadığı sorun ancak 15 Eylül 1919'da imzalanan İngiliz-Fransız Sözleşmesi (Anlaşması) ile çözülebildi. Bu sözleşme uyarınca İngiltere, Sykes-Picot Anlaşması'na göre Fransa'ya ait olan Antep, Urfa, Maraş'ın yanı sıra Suriye ve Kilikya (Adana Vilayeti)'den çekilerek bu bölgeleri Fransızlara devredecek, karşılığında ise Musul'a sahip olacaktı.¹⁹ Dolayısıyla İngilizler, Musul'a karşılık olarak Antep, Urfa, Maraş'tan bu sözleşme doğrultusunda çekilerek 30 Ekim 1919'da Urfa ve Maraş'ı, 5 Kasım 1919'da da Antep'i Fransızlara devrettiler. Fransızlar ise beraberlerinde Ermeni askerleri olmak üzere bu bölgeyi işgal ettiler. Böylece bu yöreler Sykes-Picot'ya uygun olarak Fransız işgali altına girerken, İngilizler de resmen Musul'a sahip olacaktı.²⁰

İngiliz-Fransız Sözleşmesi, 18 Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda İngiliz Başbakanı Lloyd George tarafından İngiliz ordusunun Suriye ve Kilikya'yı boşaltacağına dair 15 Eylül 1919'da Dörtler Konseyi'ne sunulan memorandum üzerindeki görüşmeler sonucunda ortaya çıkmıştı. Bu memorandum uyarınca İngilizler Antep, Urfa, Maraş ve Kilis'in yanı sıra Adana Vilayeti (Kilikya) ve Suriye'den çekilecekler, Suriye'de Sykes-Picot sınırının batı yanında bulunan İngiliz birliklerinin yerini Fransız birlikleri alacak, bunun doğusunda kalan ve Şam, Humus, Hama ile Halep'i de içine alan bölge Arap kuvvetleri tarafından işgal edilecekti. İngiliz kuvvetleri ise, Filistin ve Musul dâhil olmak üzere Mezopotamya'da kalacaktı.²¹ Bu memorandum Fransızlarla İngilizler arasında değişik sorunların çözülmesi açısından çok önemliydi. Öyle ki, İngilizlerin Sykes-Picot'ya göre aslında Fransız nüfuz bölgesi sayılan Suriye'yi I. Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlılardan alarak hâlâ ellerinde tutmaları ve pek çok Fransızın Suriye'ye ait olduğunu sandığı Filistin'e sahip çıkma arzuları, diğer yandan Hicaz Kralı Hüseyin'in oğlu Faysal'ı Suriye askeri hükümetinin başına atamaları ve Faysal'ın tamamıyla bir Arap yönetim kurma çabası Fransız politikacıların Suriye konusunda İngilizlere şüphe ile bakmalarına neden oluyordu. Fransa'da gerek hükümet içinde gerekse kamu sektöründe bazı güçlü çevreler için Suriye büyük önem taşıyordu. Dolayısıyla bu

¹⁶ MAE, Série Relations Commerciales 1919-1940, B.48, Vol.40 Pétroles d'Asie, ABD'deki Fransız Büyükelçisi'nden Fransız Dışişleri Bakanı'na 23.4.1922 tarihli rapor, 181.

¹⁷ Elisabeth Monroe, *Britains Moment in the Middle East 1914-1956*, London-Baltimore: 1963, 52-54. 1911'de Londra'da kurulmuş olan ve temel amacı Osmanlı topraklarındaki petrolerini çıkarmak ve işletmek olan Turkish Petroleum Company Ltd'e 1912'de Almanlar da katılmıştı. I. Dünya Savaşı arifesinde, Turkish Petroleum Company'de Almanlar %25, İngilizler %75 hisseye sahip olurken Türkiye'nin payı sıfır oluyordu. Ancak 1914'ten önce Musul ve Bağdat'ta imtiyaz elde etmek için İstanbul'da girişimlerde bulunan, I. Dünya Savaşı'nın başında ise neredeyse istediklerini yarı yarıya elde edip faaliyete geçecek duruma gelen Turkish Petroleum Company'nin bu girişimleri savaşın patlak vermesiyle sonuçsuz kalmıştı. MAE, Série Relations Commerciales 1919-1940, B. 48, Vol. 40, Pétroles d'Asie, Fransa'nın ABD Büyükelçisi'nden Fransız Başbakanı ve Dışişleri Bakanı M. Poincaré'ye 23.4.1922 tarihli rapor, 181.

¹⁸ Olcay, *Sevres Andlaşmasına*, LXII-LXIII.

¹⁹ Laurence Evans, *United States Policy and the Partition of Turkey 1919-1924*, Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1965, 216-219. İdari anlamda Kilikya, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Adana Vilayeti'ne verilen addır. Bu vilayet Fransız idari kontrolündeki Adana, Mersin, Kozan ve Cebel-i Bereket sancaklarını kapsıyordu. Pierre Redan, *La Cilicie et le Problème Ottoman*, Paris:Gauthier-Villars, 1921, 3-4.

²⁰ *Türk İstiklal Harbi, IV. Cilt, Güney Cephesi*, 65-72.

²¹ Evans, *United States Policy*, 216-219. 13 Eylül 1919'da Paris'te Clémenceau'ya, 15 Eylül'de ise Dörtler Konseyi'ne resmen sunulan bu memorandum üzerindeki görüşmeler sonucunda, İngiliz kuvvetlerinin Çukurova ve Suriye'den çekilerek yerlerini Fransızlara terk etmesi hakkında imzalanan İngiliz-Fransız Anlaşması Suriye İtilafnamesi olarak da tanınmaktadır. *Türk İstiklal Harbi, IV. Cilt, Güney Cephesi*, 60.

çevrelere göre, Suriye'nin ele geçirilmesi, Fransa'nın hem Akdeniz'de üstünlüğünü sağlayacak hem de Fas, Tunus, Cezayir'deki nüfuzunu güçlendirecekti.²²

I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, savaşı kaybeden devletlerle yapılacak olan barış antlaşmalarının koşullarını belirlemek üzere toplanan Paris Barış Konferansı'nda Suriye dışında Fransızların İngilizlere şüpheyle bakmalarına neden olan başka konular da vardı. Şöyle ki, Paris'te, 31 Ocak 1919'da Emir Faysal Suriye, Irak, Cezire, Hicaz, Yemen'in de dâhil olacağı Arap toprakları için bağımsızlık talep ederken, Ermeniler de 26 Şubat 1919'da Kilikya, Maraş, Erzurum, Bitlis, Van, Diyarbakır, Harput, Sivas, Trabzon'un kıyı şeridi gibi toprakların Türkiye'den ayrılarak İtilaf Devletleri'nin himayesi altında 20 yıllık bir manda ile yönetilmesini istemişlerdi. Kürtler ise Diyarbakır, Harput, Bitlis, Musul ve Urfa sancaklarını içine alan bir Kürdistan talep etmişlerdi. Ne var ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun veya başka bir deyişle "Hasta Adam"ın mirasından pay almak isteyen yeni ortakların ortaya çıkması Fransa'yı son derece rahatsız etmişti. Şöyle ki, Suriye'nin kurulması istenilen Arap Konfederasyonu içinde yer alacak olması Sykes-Picot Anlaşması'na tamamen ters düşüyordu. Zira bu anlaşmada İngiliz nüfuz bölgesinin yanı sıra yalnızca Halep-Şam-Musul üçgeninde bir Arap konfederasyonunun kurulması öngörülüyordu. Kürtler de aynı şekilde Sykes-Picot Anlaşması'nda Fransa'ya verilmiş bölgeye (Musul, Urfa) göz dikmişlerdi. Ancak Fransa, Paris barış görüşmelerinde gündeme getirilen Arap, Ermeni ve Kürt isteklerinin arkasında İngiliz emellerinin bulunduğu bilincindeydi, özellikle Suriye konusunda da ödün vermeye niyetli değildi.²³

Görüldüğü gibi, özellikle Emir Faysal'ın bağımsızlık talebi Suriye'de önemli çıkarları bulunan Fransa'nın hoşuna gitmediği gibi Ermeni ve Kürt istekleri de bu devleti rahatsız etmişti. Zira bu taleplerle 1916 tarihli Sykes-Picot gizli paylaşım anlaşmasında kendisine verilen toprakların geleceği tehlikeye giriyordu. Öyle ki, bu topraklarda Fransa'nın siyasi, ekonomik ve kültürel çıkarları bulunuyordu ve bu çıkarların korunması ve sürdürülmesi onun için yaşamsal önem taşıyordu. Örneğin, Paris Barış Konferansı'nda Çukurova (Kilikya) bölgesinin Büyük Ermenistan Projesi'ne dâhil edilmesine karşı çıkmasında rol oynayan temel etken ekonomik çıkarlarıydı.

4- Suriye Sorunu

Suriye, yukarıda da vurgulandığı üzere, Fransa açısından çok önemliydi. Fransız emperyalizmi Suriye'ye ilkönce karayolu yapımıyla, daha sonra ise demiryolu yapımıyla (19. yüzyıldan itibaren) girmişti. Suriye ve Lübnan ayrıca iyi bir pazar ve hammadde kaynağıydı. Fransa, ekonomik yatırımlarının yanı sıra sosyal ve kültürel kurumları aracılığıyla bölgede etkinlik kurma çabasına girişmiş ve Sykes-Picot Anlaşması ile Suriye'deki emellerine kavuşmayı tasarlamıştı. Ancak I. Dünya Savaşı'nın sonunda İngiltere'nin Suriye'ye yerleşmesi Fransa'nın planlarını altüst etmiş, bununla birlikte Aralık 1918'den itibaren İngiliz Başbakanı Lloyd George ile Fransız Başbakanı Clémenceau arasında başlayan görüşmeler sonunda 15 Eylül 1919'da imzalanan İngiliz-Fransız Sözleşmesi Fransa'nın Suriye'de yerini almasını beraberinde getirmişti. Fakat Kasım 1919'da Gouraud'nun Allenby kuvvetlerinin yerini almasıyla birlikte bu kez Faysal huzursuzluk çıkarmaya başlamıştı. Zira I. Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletleri, Mekke Şerifi Hüseyin'in desteğini sağlamak amacıyla Suriye'yi de içine alan bir Arap Konfederasyonu kurmaya söz vermişlerdi.²⁴ Ancak Faysal'ın 1919 Kasım'ının sonlarına doğru İngilizler nezdinde yaptığı girişimler ve yardım istekleri sonuçsuz kalmış,²⁵ 8 Mart 1920'de Suriye'nin bağımsızlığının, 20 Mart 1920'de ise Faysal'ın krallığının ilan edilmesine rağmen 24 Nisan 1920'de, San Remo Konferansı'nda Suriye mandası Fransa'ya verilmiştir.²⁶

Görüldüğü üzere, İtilaf Devletleri (İngiltere ve Fransa) Arapları aldatmışlardı. Bilindiği gibi, İngiltere, I. Dünya Savaşı sırasında Arap halkını Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırmak için Mekke Şerifi Hüseyin ile temasa geçmiş

²² Evans, *United States Policy*, 114-115.

²³ Harry N. Howard, *The Partition of Turkey*, Norman University of Oklahoma Press, 1931, 224-227.

²⁴ Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri: Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, Ankara: TTK Yay., 1994, 90-91. Suriye ve Lübnan Yüksek Komiseri ve Doğu Orduları Başkomutanı olarak 21 Kasım 1919'da Beyrut'a ayak basan General Gouraud'nun başkomutan olarak iki cephede, doğuda Emir Faysal birliklerine, kuzeyde ise Türk birliklerine karşı mücadele vermesi gerekiyordu. Julie d'Andurin, "Le Général Gouraud (1867-1946)", Basılmamış doktora tezi, Université Paris-1 Panthéon-Sorbonne-UFR 09, 2001-2001, 6.

²⁵ Faysal, 21 Kasım 1919'da Lloyd George'a gönderilmek üzere Paris'teki İngiliz Elçisi Derby'e verdiği mektupta, Fransa'nın bağımsız Arap devletlerine ait olması gereken toprakları işgal etmeyi arzu ettiğini belirtiyor ve İngilizlerden yardım istiyordu. Ne var ki, İngilizlerden cevap alamıyordu. Evans, *United States Policy*, 241.

²⁶ Evans, *United States Policy*, 247-248. Suriye Milli Kongresi 1920 Mart'ında Şam'da toplanarak Faysal'ı "Suriye Kralı" ilan etmişti. Kongre'nin Suriye olarak adlandırdığı topraklar, Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün'ü içine alan "Büyük Suriye" idi. Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1994, 35.

ve Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiseri Mc Mahon ile Şerif Hüseyin arasında 1915 ortalarından itibaren sürdürülen gizli yazışmalarda İngiltere, Kilikya'dan Arap Yarımadası'nın güney kıyılarına kadar (Lübnan hariç) bağımsız bir Arap Devleti'nin kurulmasına güvence vermişti.²⁷ İngiltere, Şerif Hüseyin ile sürdürdüğü müzakerelerden Fransa'yı ancak Kasım 1915'te haberdar etmişti. Bunun üzerine Fransa, Ortadoğu'nun paylaşılması için İngiltere ile müzakerelere girişmiş ve sonunda Sykes-Picot Anlaşması imzalanmıştı.²⁸ Dolayısıyla İtilaf Devletleri, 9 ve 16 Mayıs 1916 tarihli notaların önemli temel oluşturduğu Sykes-Picot Anlaşması'nda Fransız ve İngiliz nüfuz bölgelerinde ilerde tek bir Arap Devleti veya bir Arap Konfederasyonu'nun kurulmasını öngörmüşlerdi. Fakat aynı anlaşmada, Suriye kıyıları ve hinterlandının yanı sıra Basra'dan Bağdat'a kadar tüm Güney Mezopotamya Fransa ve İngiltere arasında paylaşılmıştı.

Hicaz Kralı Hüseyin ise oğlu Faysal'ı büyük ümitlerle Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'na göndermiş ve Emir Faysal burada (31 Ocak 1919'da) Suriye, Irak, Cezire, Hicaz ve Yemen'in de dâhil olduğu Arap topraklarının bağımsızlığını istemişti.²⁹ Ne var ki, İtilaf Devletleri, Paris Barış Konferansı'nda 30 Ocak 1919'da bir prensip kararı almışlardı. Buna göre Suriye, Irak, Filistin ve Arap Yarımadası Osmanlı Devleti'nden ayrılacak ve kurulacak Ermenistan ile birlikte mandater bir statüye tabi olacaktı. Zira ABD Başkanı Wilson, 14 ilkesine ters düşmesi nedeniyle gizli paylaşım anlaşmalarına karşı çıkmış ve bu anlaşmalara göre paylaşılması öngörülen yörelerin ilgili devletlerin topraklarına katılması yerine yine aynı devletler tarafından Milletler Cemiyeti'nin denetimi altında mandater bir rejimle yönetilmesini istemişti.³⁰ Nisan 1920'de toplanan San Remo Konferansı'ndan önce ise, 1920 Martı'nda Şam'da bir eşraf kongresi toplanarak, Filistin ve Lübnan'ı da içine alan Büyük Suriye Krallığı'nı ilan etmiş ve krallığa Faysal'ı getirmişti. Ancak San Remo Konferansı'nca bu tanınmadı. Öyle ki, İngiltere ve Fransa, bu konferansta, ABD'nin konferansa katılmamasından da yararlanarak, Ortadoğu'daki manda rejimlerini aralarında paylaştılar. Suriye ve Lübnan Fransız mandasına, Irak, Ürdün ve Filistin ise İngiliz mandasına verildi. Suriye ve Lübnan'ın Fransız mandasına verilmesinden sonra Fransa, Suriye üzerinde kontrol kurabilmek için buraya 90.000 kişilik bir kuvvet sevk etmek zorunda kaldı; çünkü uğradıkları hayal kırıklığı, Suriyelilerin Fransızlara karşı mücadele etmelerine neden oluyordu. Bu ayaklanmalar karşısında Fransa'nın Suriye ve Lübnan Yüksek Komiseri General Gouraud 1920 Temmuzunda Şam'a girdi ve Faysal'ı tahtından uzaklaştırdı. Böylece Suriye Fransa'nın sıkı askeri yönetimi altına girmiş oldu.³¹ Dolayısıyla, Şerif birliklerinin yenilmesiyle birlikte hem daha önce Faysal'ın kontrolü altında bulunan Suriye'nin doğu kuşağı hem de Şam şehri Fransa'nın denetimine geçmiş oldu.³²

Fransızlar, Suriye'de tüm yönetim kademelerine Fransızları yerleştirdiler ve yerli halkın bürokraside yer almasına izin vermediler. Dolayısıyla Fransa burada kalıcı bir egemenlik kurmak amacıyla "böl-yönet" politikası izleyerek bölgede etnik, dini ve mezhepsel farklılıkları derinleştirmeye çalıştı. Bu doğrultuda Lübnan'ı Suriye'den ayırarak Trablus, Sayda, Sur, Beyrut ve Beka Vadisi'ni Lübnan sınırlarına dâhil etti.³³

Fransa, Suriye'nin kontrolünü eline aldıktan sonra Arap muhalefetinin bütünlüğünü bozmak için Suriye'yi parçalamıştı. General Gouraud, Fransa'ya daha sadık ve onunla tarihi bağları olan Lübnan topraklarını Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki iki misline çıkararak Lübnan'ı Suriye'den ayırmıştı. Bu ise Arapları daha da kızdırdı. Gouraud geri kalan Suriye topraklarını da eyaletlere ayırarak bir federal sistem kurdu. Bu arada Fransa, 1922'de, Suriye Federasyonu içinde Dürzilere bağımsızlık tanımıştı. Ne var ki, Gouraud'nun yerine Yüksek Komiser olarak atanan General Serrail bunu reddedince, bu kez 1925'te Dürziler ayaklandı. Fransa, bu

²⁷ Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun*, 26. Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na katıldıktan sonra ve savaş gittikçe şiddetlenince, İngiltere Şerif Hüseyin ile anlaşmak için çabalarını arttırdı. Hüseyin bütün Arap Yarımadası ile bütün Suriye'yi ve Irak'ı içine alacak bağımsız bir devlet kurulmasını, başına da kendisinin geçirilmesini istiyordu. 1915 yılı içinde yapılan uzun müzakerelerin sonucunda İngiltere ile Hüseyin arasında 1916 Ocak ayında anlaşmaya varıldı ve İngiltere, Lübnan'ın dışında Şerif Hüseyin'in isteklerini kabul etti. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2009, 164. İngiltere, Şerif Hüseyin'e isyan sırasında destek verme sözü vermişti. Sonuçta 27 Haziran 1916'da Şerif Hüseyin Türklere karşı isyan ettiğini ilan etmiştir. Hareketi genişletmek isteyen İngiltere ona gerek mali gerekse istihbarat desteği sağlıyordu. Celalettin Yavuz, *Geçmişten Geleceği Türkiye-Suriye İlişkileri*, Ankara: ATO Yay., 2005, 198-200.

²⁸ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, 31.

²⁹ Howard, *The Partition of Turkey*, 224.

³⁰ Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun*, 53-54.

³¹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 250. Suriye Kralı olarak Fransız mandasına karşı direnmek isteyen, ancak fazla dayanamayan Faysal Suriye'den kaçarak İngiliz işgali altındaki Filistin'e sığındı. İngiltere ise, Mekke Emiri Hüseyin'i tavizsiz bırakmamak için Faysal'ı Irak'ın başına, Hüseyin'in diğer oğlu Abdullah'ı da Ürdün topraklarını Şeria nehrinden itibaren Filistin'den ayırarak kurduğu Ürdün Emirliği'nin başına getirdi. Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, 35.

³² d'Andurin, "Le Général Gouraud (1867-1946)", 7.

³³ Türel Yılmaz Şahin, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Ankara: Barış Kitap, 3. Baskı, 2011, 17.

ayaklanmayı ancak iki yıl sonra bastırabildi. Fakat uyguladığı politikanın yanlışlığını da görmüştü. Bunun için 1926'da Lübnan'a, 1930'da ise Suriye'ye "sözde bağımsızlık" vererek her ikisini de cumhuriyet olarak ilan etti. Ancak her iki ülkenin anayasasında Fransa'nın manda rejimi çerçevesindeki yetkileri geniş bir yer alıyordu. Bu nedenle, her iki memlekette de milliyetçilerin Fransa'ya karşı mücadeleleri sona ermedi. Ancak Akdeniz'de büyük bir İtalyan tehdidinin ortaya çıkması ve Nazi Almanya'sı ile Faşist İtalya'nın Ortadoğu ülkelerinde İngiltere ve Fransa aleyhine yoğun bir propagandaya girişmiş olmalarından ötürü Fransa, Suriye ve Lübnan'la ilişkilerini daha yumuşak bir formüle bağlamak amacıyla 1936'da her ikisiyle ittifak anlaşmaları yaparak bu iki ülkeden çekilmeyi kabul etti.³⁴ Diğer yandan manda yönetiminin üç yıl sonra sona ermesini de onayladı. Bununla birlikte Fransız Parlamentosu II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar bu anlaşmaları onaylamadı. Zira o dönemde bu tarz anlaşmaların Kuzey Afrika'da huzursuzluklara yol açacağından endişeleniliyordu. Bu durum ise gerek Suriye'de gerekse Lübnan'da bağımsızlık mücadelelerinin II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında da devam etmesine yol açacaktı. Bu arada savaş sırasında Fransa'nın Almanya'ya yenilmesi üzerine Fransa'nın Suriye ve Lübnan üzerindeki denetimi de zayıfladı. Bu durumdan yararlanan Suriye ve Lübnan, 1941'de resmen bağımsızlıklarını ilan ettiler. Fransa ise, ancak savaş sona erdikten sonra, 1945'te Suriye ve Lübnan'a asker sevk etti; fakat bu durum herhangi bir sonuç vermeyince 1946'da bu iki ülkeden çekilmek zorunda kaldı.³⁵

5- Mezopotamya Petrollerinin Paylaşılması ve Irak Sorunu

Irak, San Remo Konferansı'nda (18-26 Nisan 1920) İngiliz mandası altına konuldu. Diğer yandan bu konferansta 1916 tarihli Sykes-Picot Anlaşması'nda değişiklik yapılarak Musul bölgesi İngiltere'nin nüfuz alanı olarak kabul edildi.³⁶

San Remo'da, ayrıca, 24 Nisan 1920'de İngiltere ile Fransa arasında San Remo Petrol Anlaşması imzalandı ve bu anlaşma uyarınca, Mezopotamya petrolleri üzerinde hak iddia eden Turkish Petroleum Co.'deki Alman hisseleri Fransızlara devredildi. Böylece Fransa, İngiliz sermayesinin egemen olduğu Turkish Petroleum Co.'de %25 hisse sahibi olarak Musul petrollerinde söz sahibi oldu. Esasında Sykes-Picot Anlaşması'na göre Fransız nüfuz bölgesinde yer alan Musul'un 15 Eylül 1919 tarihli İngiliz-Fransız Sözleşmesi'nde İngiltere'ye bırakılması karşılığında Almanya'ya ait hisseler Fransa'ya devredilmişti. Ne var ki, San Remo Petrol Anlaşması Ortadoğu petrolleriyle, özellikle Musul-Kerkük yöresiyle yakından ilgilenen ABD'nin hoşuna gitmedi ve Turkish Petroleum Co.'den kendisine de pay verilmesini İngiltere'den istedi. İngiltere, gerek iç politikada ve ulusal ekonomisinde gerekse Irak'ta mandater devlet olarak yaşadığı sorunlardan (ayaklanmalardan) ve ABD'nin baskılarından bunalarak 1921 sonunda Amerikalılarla görüşmelerin başlatılması eğilimine girdi. Ve de 1922 Temmuzunda (Lozan Barış Konferansı öncesi), Londra'da, Standard Oil temsilcileriyle Turkish Petroleum Co. temsilcileri arasında Amerikalıların Mezopotamya petrollerinin işletilmesine katılmalarıyla ilgili görüşmeler başlatıldı. Fransa ise Standard Oil of New Jersey'in Mezopotamya petrollerini işletecek Turkish Petroleum Co.'den %25'lik bir pay istemesine karşı çıkıyordu çünkü Amerikalılara istedikleri oranda hisse verilmesi diğer şirketlerin paylarının azalmasını beraberinde getirecekti ki, bu da Fransız Hükümeti'nin San Remo Anlaşması ile elde ettiği hakların zedelenmesi anlamına geliyordu. Bununla birlikte Amerikan petrol şirketlerinin Turkish Petroleum Co.'de yer almasına karşı çıkmayan Fransa, hisselerinin azalması durumunda İngiliz Hükümeti'nden zararını meşru yollardan karşılamasını bekliyordu. Diğer yandan her ne kadar Turkish Petroleum Co.'deki payı Amerikalıların lehine azaltılrsa dahi Turkish Petroleum Co.'deki "etkisinin" azaltılmamasını istiyordu.³⁷ Sonuçta Mezopotamya'daki petrol çıkarları, Lozan Barış Konferansı'nda Musul'un Türkiye'ye bırakılmaması konusunda

³⁴ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 250-251. 21 Kasım 1919'da Beyrut'ta göreve başlayan Gouraud ve ekibi, bir yandan Suriye'nin siyasi örgütlenmesine kafa yorarken, diğer yandan daha önce Mareşal Lyautey'in Fas'ta yaptığı gibi altyapı çalışmalarına (limanlar, yollar) girişmişti. Okul ve dispanser sayısında önemli artışlar olurken, ticaret için ne gerekliyse yapılmış; fakat bu çalışmaların mali yönü Gouraud'yu endişelendiriliyordu. Sonuçta Yüksek Komiserliğin bütçesi köklü bir şekilde azaltılınca Gouraud 1922 sonlarında görevinden alınmasını talep etti ve Fransa'ya geri döndü. d'Andurin. "Le Général Gouraud (1867-1946)", 7.

³⁵ Yılmaz Şahin, *Uluslararası Politikada*, 19-20.

³⁶ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 254. 1916'da imzalanan Sykes-Picot Anlaşması'nda Musul bölgesi Fransa'ya bırakılmıştı. Ancak İngiltere, özellikle Başbakan Lloyd George bunu hata olarak görüyor ve düzeltilmesini istiyordu. 1918 yılının Aralık ayında Paris'te yapılan görüşmede, Ruhr Havzası, Suriye ve Kilikya konusundaki Fransız isteklerine karşı İngilizler de Musul ve Filistin'e yönelik değişiklik taleplerinde bulundular. Her iki taraf birbirlerinin isteklerini kabul ettiler. Diğer yandan Fransızlar Musul petrollerinden pay alacaklar ve petrol, boru hattı ile İskenderun'a aktılacaktı. Bu değişiklikler San Remo Konferansı'nda resmileştirilmiştir. Kemal Melek, "Türk-İngiliz İlişkileri (1890-1926) ve Musul Petrolleri", *Türk Dış Politikasında Sorunlar*, Der. Esat Çam, İstanbul: Der Yay., 1989, s.42'den Yılmaz Şahin, *Uluslararası Politikada*, 20.

³⁷ Bige Sükan Yavuz, "1922 Yılında Orta Doğu'da Uluslararası Petrol Rekabeti", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:1, No:2 (Eylül 2003), 113-120.

İngiltere, Fransa ve ABD arasında önemli bir tutkal görevi gördü. Haziran 1926'da ise, Türkiye, İngiltere ve Irak arasında imzalanan Ankara Anlaşması uyarınca Musul İngiliz mandası altındaki Irak'a bırakıldı.

Bu arada Turkish Petroleum Co., 1925 yılında Irak Hükümeti'nden 75 yıl süreyle ülkenin petrol, nefit ve doğal gazlarını arama, çıkarma ve işletme imtiyazı elde etti. 1928'de ise Amerikalılar Mezopotamya petroleri imtiyazına sahip bu şirkete resmen katıldılar.³⁸ Görüldüğü gibi Mezopotamya petroleri üzerine I. Dünya Savaşı'ndan beri süren savaştan kazançlı çıkan taraf bir yandan ABD olurken diğer yandan Sykes-Picot'dan itibaren Musul için mücadele veren İngiltere ve Fransa olmuştur.

Sykes-Picot Anlaşması kaynaklı sorunlardan biri olan Musul'un da dâhil olduğu Mezopotamya petroleri üzerine süren mücadelenin San Remo'da İngiltere ile Fransa arasında imzalanan San Remo Petrol Anlaşması sonrası iyice hızlandığı dönemde, Irak'ın İngiltere'nin mandaterliğine bırakılmasından kaynaklanan başka sorunlar ortaya çıkmıştı. San Remo'da Irak mandasının İngiltere'ye verilmesi sonrası Irak'ta yaşanan en önemli gelişme, İngiltere'nin Fransızlarca Suriye krallığından indirilen Emir Faysal'ı Irak halkının arzusu doğrultusunda 1921'de Irak krallığına geçirmesi oldu.

Osmanlı yönetimi sona erdiğinde Irak'ta Şiiilerle Sünniler, kırsal ve kentsel nüfus ve Araplarla azınlıklar arasında mücadeleler yaşıyordu; öyle ki, bu unsurların hepsi İngiliz manda yönetimine karşı tavır almışlardı. 1920'de Irak'ta çıkan ayaklanmayı bastırması İngiltere'ye çok pahalıya (40 milyon Sterlin'e) mal olmuştu. Dolayısıyla bu ülkedeki manda yönetimini uzun süre devam ettiremeyeceğini anlayan İngiltere, Haşimiler'den eski Mekke Şerifi Hüseyin'in oğlu olan ve I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere'ye çok yardım etmiş olan Faysal'ı kral yapmıştı.³⁹ Ancak San Remo Konferansı sırasında İngiliz askeri kuvvetlerinin yönetimi altında bulunan Irak'ta ilk günlerden itibaren Irak milliyetçiliği kaynaklı sorunlar yaşayan İngiltere, Irak'ta manda sistemini uygulamaktan vazgeçerek bu ülkeyle ilişkilerini anlaşmalar vasıtasıyla düzenlemek istemiş ve bu çerçevede 1922'de ve 1927'de Irak'la anlaşmalar imzalamıştı. İngiltere'ye Irak'ın iç ve dış işlerinin idaresinde geniş yetkiler veren 10 Ekim 1922 tarihli anlaşma Irak milliyetçilerinin baskısını hafifletemeyince, bu kez 14 Aralık 1927'de İngiltere'nin Irak üzerindeki kontrolünü biraz daha gevşeten ikinci bir anlaşma imzalamıştı. 30 Haziran 1930 tarihli anlaşma ile de İngiltere Irak'a tam bağımsızlık vermiştir. Her ne kadar bu anlaşma ile İngiltere ve Irak dış politikada daima birbirlerine danışacak, bir saldırı halinde İngiltere Irak'a yardım edecek ve Irak ordusunu yetiştirecek olsa da Irak kısa sürede bağımsızlığına kavuşmuştu. 1932 yılında ise Irak Milletler Cemiyeti'ne üye oldu.⁴⁰

6- Filistin Sorunu

İngiltere, Fransa, Rusya arasında Birinci Dünya Savaşı sırasında imzalanan Sykes-Picot Anlaşması ile bir yandan Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu toprakları paylaşılırken, diğer yandan Filistin Sorunu'nun da temelleri atılmış oluyordu. Bu paylaşım anlaşmasında Ortadoğu'da Fransa ve İngiltere'ye bırakılacak topraklar ve nüfuz bölgeleri belirlenirken Filistin için de uluslararası bir statü tasarlanmıştı. San Remo Konferansı'nda ise Sykes-Picot'da değişiklik yapılarak Filistin, Ürdün ve Irak'la birlikte İngiliz mandası altına konulmuştu.

Dolayısıyla Filistin, I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı toprakları içinde yer alırken, savaştan sonra İngiltere'nin "manda" yönetimi altına girmişti. Bölge Ürdün (Şeria) Nehri tarafından ikiye bölünüyordu: Nehrin batısı Filistin, doğusu ise Ürdün'dür ve bütünüyle bir Arap devletidir. Filistin mandası hükümleri uyarınca İngiltere, "bölgede bir Yahudi yurdunun kurulmasını sağlayacak, fakat aynı zamanda Filistin halklarının hepsinin medeni ve dini haklarını koruyacak siyasal, idari ve ekonomik koşulları gerçekleştirecekti".⁴¹

Filistin'in Suriye'den ayrılarak İngiliz mandası altına konulması ve İngiltere'nin Filistin'de bir Yahudi anavatanının kurulması yönündeki olumlu tavrı Araplar açısından hayal kırıklığına neden oldu. Yahudilerin Filistin'de bir anavatanına kavuşma faaliyetleri, bir başka deyişle Siyonizm hareketi, 1880'lerde Rusya'da ortaya çıkan Yahudi aleyhtarlığı karşısında Rusya Yahudilerinin Filistin'e göç etmeleriyle başlamıştı. I. Dünya Savaşı

³⁸ Sükân Yavuz, "1922 Yılında Orta Doğu'da Uluslararası Petrol Rekabeti", 128.

³⁹ İngiliz Sömürge Bakanı Churchill tarafından Ortadoğu sorununa kalıcı çözüm getirmek amacıyla 1921 Mart'ında Kahire'de toplanan konferansta alınan kararlara göre, Irak Krallığı Suriye'den zorla uzaklaştırılmış olan Faysal'a, Ürdün Emirliği ise Abdullah'a verilirken Irak "manda" yönetimi yerine Kral Faysal'la imzalanacak bir ittifak anlaşması geçirilecekti. Faysal bu tahtı önce kabul etmediyse de Albay Lawrence'ın çabaları sonunda ikna olmuştu. Faysal 1921 Temmuz'unda Bağdat'ta Kral ilan edildi. Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1990*, Ankara: İmge Kitabevi, 2. Baskı, 1991, 52- 54.

⁴⁰ Faysal'ın Irak tahtına çıkmasından sonra İngiltere, kabile reislerine para yardımıyla bulunarak ve onları vergiden muaf tutarak, feodal bir sistemle Irak'a egemen olmak istemişti. Fakat bu idare tarzı Iraklı aydınların şiddetli tepkisiyle karşılanmıştı. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 255.

⁴¹ Sander, *Siyasi Tarih*, 55; San Remo Konferansı'nda Filistin mandası hakkındaki ayrıntılı görüşmeler için bkz. Olcay, *Sevres Anlaşmasına*, 564-566.

sırasında Siyonistler Başkan Wilson'a etki yapmışlar, Wilson'un Siyonizme kazanılması sonucunda ise İngiltere de bu davaya karşı sıcak ve destekleyici bir tavır takınmıştı. Bunun sonucunda Balfour Deklarasyonu ortaya çıkmıştı. Şöyle ki, İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour, 2 Kasım 1917'de Siyonist Federasyonu Başkanı Rothschild'e gönderdiği bir mektupta, İngiltere'nin Filistin'de bir Yahudi yurdunun kurulmasını kabul ettiğini resmen bildirmişti. Daha sonra, Fransa, İtalya ve ABD de 1918 yılında bu deklarasyonu kabul etmişlerdi. Fakat İngiltere'nin Nisan 1920'de San Remo Konferansı'nda Filistin mandasını ele geçirmesi ve baştan itibaren Yahudilerin Filistin'e göç etmelerine göz yumması Araplar üzerinde sert tepki yarattı. Sonuçta Araplarla Yahudiler arasında silahlı çatışmalar başladı. Bu çatışmaların en önemlileri 1921, 1929, 1933, 1937-1939 yıllarında cereyan etti. Özellikle Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesinden sonra, Almanya ve İtalya, Filistin'deki Arapları Yahudilere karşı kıskırtmış ve Araplara gizlice para ve malzeme yardımında bulunmuşlardı. Bu çerçevede 1937'de başlayan çatışmalar ancak 1939'da sona erdirilebilmişti. İngiltere, Filistin'deki bu duruma çözüm bulmak ve Araplarla Yahudilerin bir arada yaşamalarını sağlamak amacıyla Filistin için 1930, 1931, 1937, 1938, 1939 yıllarında bazı planlar ortaya atmıştır. Örneğin 1937 Peel Komisyonu raporu Filistin'in Araplarla Yahudiler arasında taksimini tavsiye ederken, 1939'da İngiltere tarafından yayınlanan bir planda on yıl içinde Filistin'e bağımsızlık verileceği vaat ediliyor ve Filistin'e Yahudi göçü beş yıllık bir sürede 75.000 kişi ile sınırlandırılıyordu. Ne var ki, bu plan Yahudilerin hiç hoşuna gitmediği gibi Araplarca da tatmin edici bulunmamıştı. Dolayısıyla İngiltere tarafından ortaya atılan planlardan bir sonuç elde edilememiş ve II. Dünya Savaşı'na bu atmosferde girilmişti.⁴²

Görüldüğü üzere Filistin'i Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparan ve buraya manda idaresini yerleştiren İngiltere, geleneksel "böl ve yönet" politikasına karşın bu yörede huzuru sağlayamamıştı. Bu arada Almanya'da Nazizm'in işbaşına gelmesi ve Yahudilere baskı rejimi uygulamaya kalkışmasıyla Yahudiler sığınacak ülke arayışına girişmişlerdi. Diğer yandan İngiltere, Fransa ve ABD gibi devletler Yahudi göçmenlere kapılarını kapatarak çok sınırlı giriş hakkı tanımışlardı. Böylece II. Dünya Savaşı başlamadan kaçmayı başaran 500.000 Yahudi'nin üçte biri Filistin'e yerleştirilmişti. Sonuçta Filistin'e durmadan devam eden bu Yahudi göçü, buradaki nüfus kompozisyonunu değiştiriyor ve Siyonistlerin davasını pekiştiriyordu. 1936'da patlak veren Filistin isyanı gibi gelişmeler İngilizleri zor durumda bırakıyordu. II. Dünya Savaşı'nın sonunda ise İngiltere, Filistin Sorunu'na yönelik tercihlerini yeniden değerlendiriyordu. Öyle ki, savaşta tüm kaynakları tükenen İngiliz ekonomisinin yeniden güçlendirilmesi gerekiyordu; bunun için de petrole ihtiyaç vardı. Irak, Katar ve Kuveyt'ten yaptığı ithalatın aksamaması için gerekli önlemlerin alınması gerekiyordu. Dolayısıyla İngiltere, Araplara çok ters gelen Filistin'in taksimi formülünü ileri sürmekten çekinecek ve Londra'da Siyonistlerle sürdürülen görüşmelerin çıkmaza girmesi üzerine 1947 baharında sorunu Birleşmiş Milletler'e havale ederek aradan çekilecekti.⁴³ 27 Kasım 1947'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Filistin'in Araplarla Yahudiler arasında taksimine karar verildi. Birleşmiş Milletler kararı üzerine İngiltere, Nisan 1948'den itibaren Filistin'deki bütün kuvvetlerini çekmeye başladı. Çekme işleminin tamamlanmasından bir gün önce, 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kuruluşu ilan edildi. İsrail Devleti'nin kurulmasından bir gün sonra ise Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak orduları İsrail'in üzerine yürümeye başladılar ve bir yıl kadar süren savaş bundan sonraki Arap-İsrail savaşlarının birinci halkasını oluşturdu.⁴⁴

Filistin, İngiltere için 1920'den İsrail'in "devlet" olarak kurulduğu 1948 yılına kadar büyük bir sıkıntı kaynağı olmuştur. Çünkü Filistin İngiltere'nin Araplara vadetmiş olduğu geniş alanlı bir bağımsızlığın bir parçasını oluşturuyordu ve de burayı Yahudi göçlerine açarak adeta Araplardan koparmış oluyordu. Üstüne üstlük Arap bağımsızlığı gerçekleşmediği gibi, bir de yüzyıllardır Arap olan bir toprak, hem de "kutsallaşmış" bir toprak yavaş yavaş koparılarak başka bir toplumun "yurdu" haline dönüştürülüyordu. Filistin Araplarının ise daha ilk günden bu tehlikenin farkına vardıkları söylenebilir. Filistin Arapları, Balfour Deklarasyonu'nun ne anlama geldiğini daha İngiliz manda yönetimi başlar başlamaz anladıkları için ilk günden itibaren direnmeye başlamışlardı. Bu ise günümüze dek süren bir Arap-Yahudi çatışmasının başlangıcını oluşturmuştur. Dolayısıyla Yahudiler iki dünya savaşı arasındaki dönemde Filistin'e mümkün olduğu kadar çok Yahudi göçünü sağlamaya

⁴² Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 251-254. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, 36 vd.

⁴³ Mim Kemal Öke, *Siyonizm'den Uygurluklar Çatışmasına Filistin Sorunu*, İstanbul: Ufuk Kitapları, 4. Baskı, 2002, 415-417.

⁴⁴ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 589-593. ABD, Fransa ve Sovyet Rusya Filistin'in taksimi lehinde, İngiltere ise çekimser oy vermişti. Türkiye de Arap ülkeleriyle birlikte taksimin aleyhinde oy vermişti.

çalışırken, Araplar ise bir yandan bu göçleri engellemeye, diğer yandan Filistin’de nüfusun çok büyük çoğunluğunun Arap olmasını dikkate alarak bağımsız bir “Arap Devleti”nin kurulması için çaba sarf etmişlerdir.⁴⁵

Filistin’in İngiliz mandası altına girdiği San Remo Konferansı görüşmelerinden itibaren bir yandan Balfour Deklarasyonu’nun uygulanmasından sorumlu olan İngiltere’nin bu çerçevede bölgede bir Yahudi yurdunun kurulması görevini üstlenmesi diğer yandan Filistin’deki Yahudi olmayan toplumların medeni hakları ile dinsel haklarını korumayı taahhüt etmesi, bunun yanı sıra Yahudilerin bir yurt, hatta devlet kurma çabaları, Arapların ise bu deklarasyona karşın Yahudileri engellemeye çalışmaları Ortadoğu’da günümüze dek devam eden bunalımların kaynağını oluşturmuştur.

Sonuç

Şark Meselesi ya da Doğu Sorunu adı altında Osmanlı topraklarını parçalamak ve paylaşmak isteyen İngiltere ve Fransa, I. Dünya Savaşı sırasında aralarına Rusya’yı da alarak imzaladıkları Sykes-Picot Anlaşması’nda Osmanlı’nın Ortadoğu topraklarını paylaşırken kendi aralarında çok fazla sorun yaşamamış olmalarına karşın Sykes-Picot Anlaşması sonrası ya da I. Dünya Savaşı sonrası dönemde gerek Anadolu’da gerekse Suriye, Irak ve Filistin’de çok önemli açmazlarla karşı karşıya kalmışlardır. Diğer yandan Sykes-Picot kaynaklı sorunlar, İtilaf Devletleri arasında önemli uyuşmazlıklara neden olmuştur.

I. Dünya Savaşı sırasında imzalanan gizli paylaşım anlaşmalarıyla Osmanlı topraklarını kâğıt üzerinde paylaşan I. Dünya Savaşı’nın galipleri, 10 Ağustos 1920 tarihli Sèvres Antlaşması’nda Osmanlı İmparatorluğu’nu resmen paylaşmışlardı. 18-26 Nisan 1920’de toplanan San Remo Konferansı’nda ise Sèvres Antlaşması’nın son taslağı hazırlanmıştı. İşte bu konferansta Suriye ve Lübnan mandasının Fransa’ya, Irak ve Filistin mandasının da İngiltere’ye bırakılması sorunlar yumağını beraberinde getirmiş ve mandater devletleri yönetimleri altındaki ülkelerde önemli ayaklanmalarla, silahlı çatışmalarla karşı karşıya bırakmıştı. Öyle ki, İngiltere tarafından 1915 ortalarından itibaren Araplara Kilikya’dan Arap Yarımadası’nın güney kıyılarına kadar bağımsız bir Arap Devleti’nin kurulması konusunda güvence verilmiş olmasına, bunun dışında 1916 tarihli Sykes-Picot Anlaşması’nda İngiliz ve Fransız nüfuz bölgelerinde ileride tek bir Arap Devleti’nin ya da Arap Konfederasyonu’nun kurulmasının ve Filistin için de uluslararası bir yönetimin öngörülmesine karşın bu toprakların İngiltere’ye ve Fransa’ya mandaterlik olarak verilmesi Arapları büyük hayal kırıklığına uğratmıştı. Ne var ki, Suriye örneğinde olduğu gibi, Fransa’nın Arap muhalefetinin bütünlüğünü parçalamak için Suriye’yi parçalayarak Lübnan’ı Suriye’den ayırması Arapları daha da kızdıracaktı. Sonuçta Fransa, II. Dünya Savaşı’nın bitiminde bu iki ülkeden çekilmek zorunda kalacaktı.

Görüldüğü üzere, gerek Suriye gerekse Irak ve Filistin’i Osmanlı İmparatorluğu’ndan koparan ve bu topraklara manda idaresini yerleştiren İngiltere ve Fransa, geleneksel “böl ve yönet” politikalarına karşın bu yörelerde huzuru sağlayamamışlardı. Arap milliyetçiliği kaynaklı sorunlar yaşayan bu iki devlet, sonunda bu topraklardan ya çekilmiş ya da bağımsızlık vermek zorunda kalmıştır. Sonuçta Sykes-Picot Anlaşması’ndaki nüfuz bölgelerinin mandaterliklere dönüşmesinden kaynaklanan sorunlar, özellikle iki dünya savaşı arası dönemde Ortadoğu’da önemli bunalımlara yol açmıştır.

Diğer yandan Sykes-Picot Anlaşması’nda Musul’u Fransız nüfuz bölgesine dâhil eden İngiltere’nin değişen petrol politikası doğrultusunda I. Dünya Savaşı’nın hemen ertesinde bu yöreyi ele geçirmesi, beraberinde Mezopotamya petrolünün paylaşılması, çıkartılması ve işletilmesi sorununu da getirmiştir. Dolayısıyla Musul’un da dâhil olduğu Mezopotamya petroleri üzerine Mondros Mütarekesi sonrası İngiltere ile Fransa arasında başlayan petrol mücadelesi daha sonra işbirliğine dönüşmüş ve San Remo Konferansı’ndan sonra ABD de bu uluslararası rekabet ortamında yerini almıştı. Sonuçta 1926’da Musul’un İngiliz mandası altındaki Irak’a bırakılmasından kazançlı çıkan taraf Avrupa ve Amerikan sermayesi olmuştur. Böylece Ortadoğu’da günümüzde yaşanan İngiliz-Amerikan petrol işbirliğinin de temelleri resmen atılmıştı. Ne var ki, geçmişi Sykes-Picot Anlaşması’na kadar uzanan, Ortadoğu petrol alanlarının emperyalist güçler arasında paylaşımı sorunu, sürekli olarak bölgede ve dünyada barışı tehdit eden bir sorun olarak karşımızda durmaktadır.

Yukarıda da değinildiği üzere Ortadoğu’da günümüze dek süren bunalımların çıkış noktası olan Sykes-Picot Anlaşması’nın Anadolu coğrafyasına etkilerine gelince; Sykes-Picot Anlaşması’nda önemli değişikliklerin

⁴⁵ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, 38. 1919’da sadece Ürdün değil, bütün Filistin’in nüfusu Arap’tı. Oral Sander’e göre, gerek dünya ekonomik bunalımı gerekse Almanya’da Hitler’in Yahudi politikası sonucu Filistin’deki Yahudilerin sayısı 1934’te 900.000’i bulmuştu, ancak yine de Yahudilerin Araplara oranı 1/3 idi. Sander, *Siyasi Tarih*, 55.

yapıldığı San Remo Konferansı'nda Osmanlı Devleti ile yapılacak barış antlaşmasına son şekli verilirken, ayrıca İngiltere, Fransa ve İtalya'ya Anadolu ve Mezopotamya'da geniş çıkar bölgeleri tanıyan Üçlü Sözleşme (Anlaşma) tasarısı hazırlanmıştı. Bu doğrultuda Sèvres Antlaşması ile aynı gün, yani 10 Ağustos 1920 tarihinde İngiltere, Fransa ve İtalya arasında Üçlü Sözleşme (Accord Tripartite) imzalanmış ve bu anlaşmada Fransa ve İtalya'ya Anadolu'da geniş ekonomik nüfuz bölgeleri verilmişti. Bu nüfuz bölgeleri, esasında 1916 tarihli Sykes-Picot ve 1917 tarihli Saint Jean de Maurienne anlaşmalarında Fransa ve İtalya'ya Anadolu'da bırakılan topraklarla örtüşmektedir. Dolayısıyla Sèvres Antlaşması'nda ekonomik nüfuz bölgelerine ilişkin bir madde bulunmamasına karşın Sèvres'in eki olan Üçlü Sözleşme'de gizli paylaşım anlaşmalarından esinlenilerek belirlenen etki alanları yer almıştı. Ancak bu sözde barış antlaşması, aslında Türkler için bir ölüm fermanı olan Sèvres Antlaşması, İstanbul Hükümeti tarafından imzalanmış olmasına karşın Mustafa Kemal Paşa önderliğinde gerek askeri gerek siyasi ve diplomatik alanda verilen büyük mücadele sayesinde yürürlüğe konulmamıştır. Böylece emperyalist güçler, Sykes Picot Anlaşması'ndan itibaren Anadolu topraklarını parçalayarak ve ekonomik nüfuz bölgelerine bölerek paylaşma planlarını hayata geçirememişlerdir. Bununla birlikte genel bir sonucu burada belirtmek gerekirse, temelinde Sykes Picot Anlaşması'nın bulunduğu sorunlardan bazılarının günümüze kadar sürdüğünü ve emperyalist devletlerce Ortadoğu coğrafyasında önemli değişikliklerin tasarlandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

Arşivler

MAE (Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivi), Correspondance politique et commerciale 1897-1918, Guerre 1914-1918 Turquie, Légion d'Orient, Vol.890.

MAE, Série E Levant Turquie, Vol. 169.

MAE, Série Relations Commerciales 1919-1940, B.48, Vol.40 Pétroles d'Asie.

Telif Eserler

Armaoğlu, Fahir. *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994.

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2009.

Bıyıklıoğlu, Tefik. *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, 1962.

Ener, Kasım. *Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi*. Ankara Türkiye Kuvayı Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti Yayınları, 1970.

Evans, Laurence. *United States Policy and the Partition of Turkey 1919-1924*. Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1965.

Genelkurmay Başkanlığı *Türk İstiklâl Harbi, IV. Cilt, Güney Cephesi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009.

Kurat, Yuluğ Tekin. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*. Ankara: Turhan Kitabevi, 1986.

Mac Millan, Margaret. *Paris 1919*. Çeviren Belkıs Dişbudak. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2001.

Monroe, Elisabeth. *Britains Moment in the Midde East 1914-1956*. London-Baltimore, 1963.

Olçay, Osman. *Sèvres Andlaşmasına Doğru*. Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1981.

Öke, Mim Kemal. *Siyonizm'den Uygarlıklar Çatışmasına Filistin Sorunu*, 4. Baskı. İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002.

Redan, Pierre. *La Cilicie et le Problème Ottoman*, Paris: Gauthier-Villars, 1921.

Sagay, Reşat. *XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1972.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih 1918-1990*. 2.Baskı. Ankara: İmge Kitabevi, 1991.

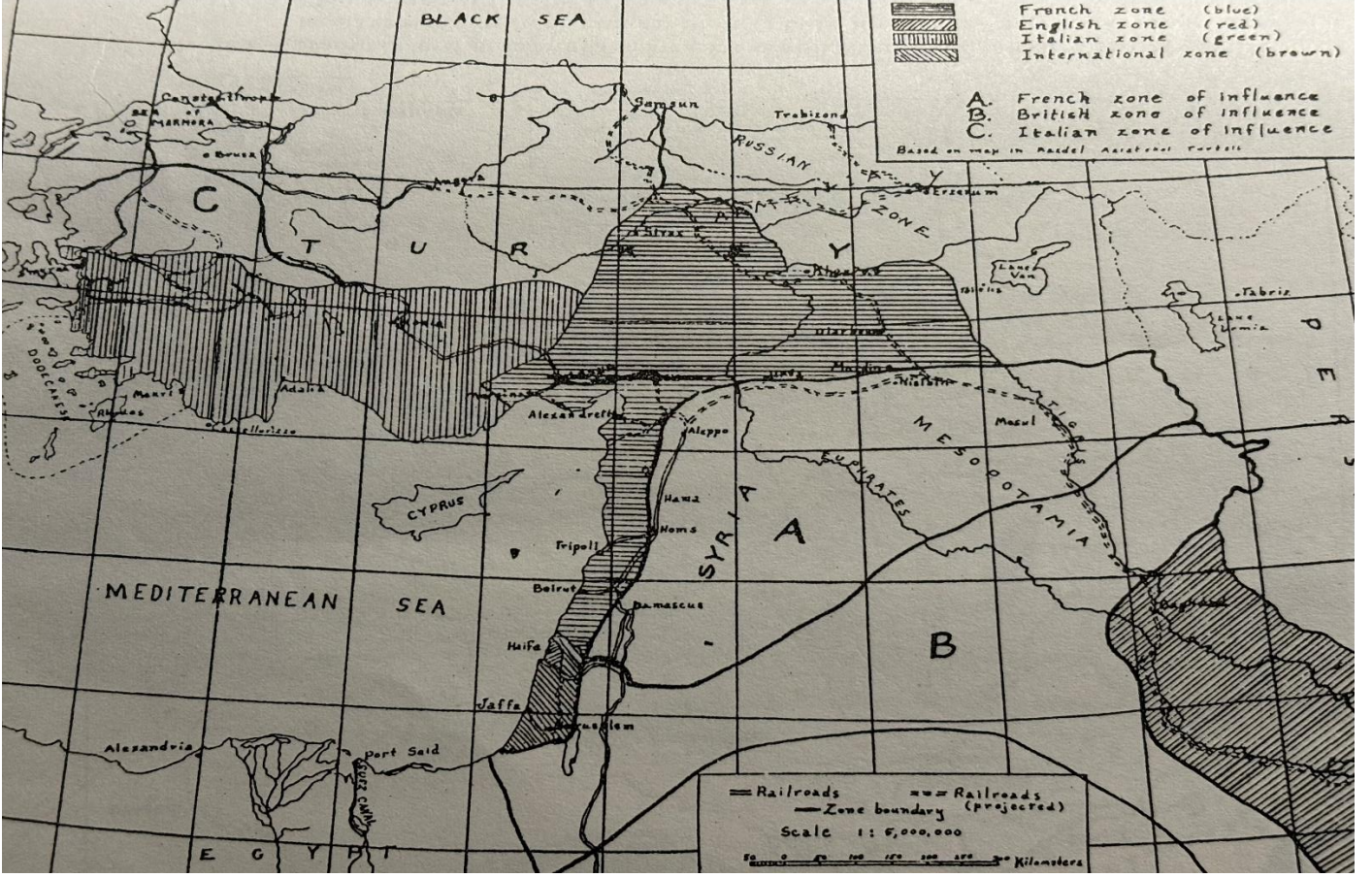
- Sükan Yavuz, Bige. "1922 Yılında Orta Doğu'da Uluslararası Petrol Rekabeti". *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2 (2003).
- Şahin, Türel Yılmaz. *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, 3.Baskı. Ankara: Barış Kitap, 2011.
- Yavuz, Bige. *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri: Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*. Ankara: TTK Yayınları, 1994.
- Yavuz, Celalettin. *Geçmişten Geleceği Türkiye-Suriye İlişkileri*. Ankara: ATO Yayınları, 2005.
- Howard, Harry N. *The Partition of Turkey*. Norman University of Oklahoma Press, 1931.

Tezler

- D'Andurin, Julie. "Le Général Gouraud (1867-1946)". Basılmamış Doktora Tezi, Université Paris-1 Panthéon-Sorbonne-UFR 09,,2001-2001.

EKLER

EK-1: Harita



1915-1917 yılları arasında yapılan gizli paylaşım anlaşmaları doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması (Harry N. Howard. *The Partition of Turkey*. Norman University of Oklahoma Press, 1931.)